

Hemşirelik Öğrencilerinde Madde Kullanımı İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki

The Relationship between Nursing Students' Substance Use and Problem Solving Skills

Songül Duran¹

¹ Trakya Üniversitesi Keşan Hakkı Yörük Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü, Edirne, Turkey

ABSTRACT

Objective: The aim of this study is to investigate the relationship between nursing students' substance use status and problem solving skill.

Material and Methods: The sample of the research, planned as a sectional and analytical type of study, consists of 115 students studying at Nursing Department of Bitlis Eren University Health College between the dates 10.05.2013 and 15.06.2013. The Personal information form and Problem Solving Inventory were used as data collection tool. Data was evaluated by percentage, Mann-Whitney U test analysis.

Results: According to the nursing students' statements, 33% of them used cigarettes and 12.2% of them had drug-using experience. In this study, smoking students' row mean scores of Problem Solving Inventory and "problem solving confidence" and "approach/abstinence" that are subscales of Problem Solving Inventory, are higher than the non smoker students'.

Conclusion: The research findings indicate that smoking and substance using ratio of students is high. And also smoking ratio of students with lower problem solving skill is higher than the students with higher problem solving skill. This result shows that problem solving training programs might be useful for prevention, treatment and rehabilitation of substance abuse.

Keywords: Substance abuse and problem solving, etiology of substance abuse.

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinde madde kullanma durumları ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Yöntem: Kesitsel ve analitik tipte planlanan araştırmanın örneklemini, 10.05.2013–15.06.2013 tarihleri arasında Bitlis Eren Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik bölümünde okuyan 115 öğrenciden oluşmaktadır. Kişisel bilgi formu ve Problem Çözme Envanteri (PÇE) veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Veriler yüzdeler, Mann Whitney U testi analizleri ile değerlendirilmiştir.

Bulgular: Öğrencilerin %33'ü sigara kullandığını, %12.2'si uyuşturucu madde kullanma deneyimi olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada sigara içen öğrencilerin PÇE ve alt boyutlarından "problem çözme güveni" ve "yaklaşma kaçınma" sıra puan ortalamaları sigara içmeyenlere göre daha yüksek düzeydedir.

Sonuç: Araştırma bulguları, öğrencilerin sigara içme ve madde kullanma oranının yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca sigara içen öğrencilerin problem çözme becerisi içmeyenlere oranla daha düşük düzeyde çıkmıştır. Sorun çözme becerileri eğitiminin madde bağımlılığının önlenmesi, tedavisi ve rehabilitasyonunda yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Madde bağımlılığı ve problem çözme, Madde bağımlılığında etiyoloji.

Correspondence / Yazışma Adresi: Songül Duran, Trakya Üniversitesi Keşan Hakkı Yörük Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü, Edirne, Turkey
E-mail: songul.duran@gmail.com

GİRİŞ

İlaçları ve birçok kimyasal maddeyi tıbbi endikasyonu dışında kullanmak olarak tanımlanan madde kötüye kullanımı (1), sadece kullanan bireyi değil, aileyi ve toplumu derinden etkilemekte ve fiziksel ve ruhsal sorunların yanında birçok sosyal, hukuki ve ekonomik soruna da yol açmaktadır (2). Türkiye’de madde kullanım oranları batı ülkelerine göre daha düşük olmakla birlikte, son yıllarda madde kullanım sıklığında belirgin bir artış olduğu görülmektedir. Madde kullanım sıklığındaki artışa paralel olarak madde kullanımı başlangıç yaşı da giderek küçülmekte ve ergenler madde kullanımı bozukluğu açısından önemli bir risk grubunu oluşturmaktadır (3,4).

Gençler eğlenmek, sosyal ve duygusal gereksinimlerinin gidermek, sorunlarından uzaklaşmak, heyecan aramak gibi çok değişik nedenlerle madde kullanmayı deneyebilirler (5). Birçok araştırmacı, madde bağımlılığını baş etme yeteneğinde ya da problem çözme becerisindeki yetersizlik ile ilişkilendirerek açıklamaktadır (6,7,8). Bağımlı davranışlar ya da alkol kullanım sorunu, başa çıkma stratejilerinin uyum sağlayamama nedeniyle yanlış kullanılması olarak yorumlanabilir. Örneğin, alkol kullanmadan kaygısıyla başa çıkmayı öğrenmemiş bir ergen, ileriki yaşantısında karşılaştığı bütün kaygı veren ve stres yaratan durumlarda alkole ihtiyaç duyacaktır (9). Bu yolun etkin, yararlı olup olmaması önemli değildir. Bu nedenle yaşanan ilk çözümsüzlükte tekrar maddeye başvurmak daha kolaylıkla gerçekleşir. Bir kez madde kullanımı ikinci kullanım için önemli bir zemin hazırlamaktadır (9).

Bireyin karşılaştığı sorunlara çözüm üretmesi veya sorunlarla başa çıkması, uygun davranış ve düşünmeyi gerektirir. Sorunların çözümü için alınan alkol/madde ise kişiyi uygun düşünme, duyma ve davranıştan uzaklaştırır. Üstelik mevcut sorunlara bir de alkol/maddenin yol açtığı sorunlar da eklenmiş olur. Kişi bir süre sonra alkol/madde alma nedeniyle sorunlardan uzaklaşmaya başlar. Alkol/madde kullanımı yaşam biçimi haline gelmeye başladığında ise kişi kendisini her çözümsüz hissettiğinde alkol/madde kullanarak rahatlamaya çalışır. Bir süre sonra da alkol/madde kullanma sorunlarla “başa çıkma” mekanizması olarak algılanır. Bu durum kişinin doğal olarak gelişebilecek “başa çıkma” mekanizmalarının engellenmesine neden olduğu gibi alkol/madde bırakıldıktan sonra da kişinin kendisini daha çözümsüz hissetmesine neden olabilir (10, 11).

Madde kullanan kişilerin, uygun alternatif başa çıkma yollarını kullanamadıkları, kaçınan başa çıkma mekanizmasını kullandıkları belirtilmiştir (12, 13). Demirbaş ve arkadaşları (2004) araştırmaları sonucunda, alkol bağımlısı hastaların daha çok kaçınan, değerlendirici ve düşünen problem çözme yaklaşımlarını; daha az sıklıkla da planlı, kendine güvenen ve aceleci yaklaşımları kullandıklarını belirlemişlerdir (14).

Ergenlik dönemindeki en büyük risklerden birinin madde kullanımı olduğu (15) göz önüne alındığında çalışma grubumuzu ergenlerin oluşturmasının, madde kullanımı için bir yatkınlık faktörü olabileceği düşünülmektedir.

Literatürde madde kullanımı ile problem çözme becerisi arasındaki ilişkiyi inceleyen çok az çalışmaya rastlanmıştır (6, 14). Bu çalışmanın bu anlamda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle sağlık alanı ile ilgili bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin, ileride meslekleri gereği topluma örnek birey olmaları söz konusu olduğundan bu gruba çalışma yapmak oldukça önemlidir. Ayrıca meslekleri gereği madde temininin kolaylaşması da diğer risk faktörleri arasında yer almaktadır. Bu düşünceden yola çıkarak bu çalışma, hemşirelik öğrencilerinin madde kullanımı ile problem çözme becerisi arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla yapılmıştır

YÖNTEM

Kesitsel ve analitik nitelikteki bu çalışma, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Bitlis Eren Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu'nda yapılmıştır. Çalışmanın evrenini Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü'nde okuyan öğrenciler (n= 247) örnekleme ise çalışmaya katılmayı kabul eden (n= 115) öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmada örneklem seçimine gidilmemiş evrenin tamamına ulaşılması hedeflenmiş ve çalışmaya katılmayı gönüllü olanlar dahil edilmiştir. Veriler, kişisel bilgi formu ve Problem Çözme Ölçeği kullanılarak toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Bireylerin sosyodemografik özelliklerini ve madde kullanma deneyimlerini belirleyen (sigara içme durumu, uyuşturucu madde kullanma durumu, madde kullanmada etkili olan etmenler v.b.) 25 sorudan oluşmaktadır.

Problem Çözme Ölçeği: Heppner ve Petersen tarafından 1982 yılında geliştirilen Problem Çözme Ölçeği (PÇÖ), problem çözme süreci aşamalarını belirleyen, kişilerin kendi sorun çözme davranışları ve yaklaşımları hakkında ne düşündüklerini değerlendiren bir araçtır. Ölçek 6 puanlı Likert tipinde 35 maddeden oluşur. "1" tamamen katılmayı "6" ise tamamen katılmamayı gösterir. Ölçeğin kesme puanı yoktur. Ortalama üzerinden düşük puan, sorun çözmede etkililiği ve başarılı sorun çözme ile ilgili davranış ve tutumları ifade ederken, yüksek puanlar sorunlar karşısında etkili çözümler bulamamayı ifade etmektedir. Ölçeğin üç alt boyutu vardır; kişinin yeni sorunları çözme yeteneğine olan inancını ifade eden Problem Çözme Güveni (PÇG), gelecekte başvurmak için önceki sorun çözme çabalarını yeniden gözden geçirmeyi ve alternatif çözümler için aktif bir biçimde araştırma yapmayı ifade eden Yaklaşma-Kaçınma biçimi (YK), sorunlu durumlarda kişilerin kontrolünü sürdürme yeteneğini belirten Kişisel Kontrol Boyutu (KK).

Ölçeğin Türkçe 'ye uyarlaması, geçerlik ve güvenilirlik çalışması Taylan (1990) tarafından yapılmıştır ve Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı .88 olarak bulunmuştur (16).

Araştırma öncesinde çalışmanın yapıldığı Sağlık Yüksekokulu yönetiminden yazılı izin alınmıştır. Veriler toplanmadan önce çalışmanın amacı anlatılmış öğrencilerden sözel onam alınmıştır. Örnekleme oluşturan öğrencilere anket formu grup halinde sınıf ortamında uygulanmıştır. Öğrenciler anket formunu yaklaşık 10-15 dakikada doldurmuşlardır. Elde edilen verilerin analizi, SPSS 18.0 paket programında yüzdelik, tanımlayıcı istatistikler, Mann Whitney U analizleri ile yapılmış, $p < 0.05$ olması istatistiksel olarak önemli kabul edilmiştir. Parametrik test varsayımları yerine getirilmediği durumlarda iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi yerine kullanılabilecek en güçlü testi Mann Whitney U testidir (17). Bu nedenle bu çalışmada bu yöntem kullanılmıştır..

BULGULAR

Tablo 1'de öğrencilerin bazı bireysel özellikleri yer almaktadır. Öğrencilerin %56.5'i erkek olup öğrencilerin %70.4'ü sosyoekonomik durumunu orta düzey olarak belirtmişlerdir. Öğrencilerin annelerinin eğitim durumuna bakıldığında %49.6'sı okuryazar değildir, babalarının eğitim durumuna bakıldığında ise %39.1'i ilköğretim mezunudur. Öğrencilerin %33'ü sigara kullandığını, %12.2'si uyuşturucu madde kullanma deneyimi olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin maddeye başlama nedeni olarak ilk sırada "keyif almak için maddeye başlama" yer almaktadır.

Tablo 2 incelendiğinde problem çözme becerisi analizi sonuçlarında sigara içen ve içmeyen öğrenciler arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Sıra ortalaması puanları dikkate alındığında, sigara içen öğrencilerin sigara içmeyen öğrencilere göre PÇE puanlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır ($p = .000$, $u = 851.000$). Ayrıca sigara içen öğrencilerin PÇG ($p = .016$, $u = 1057.000$) ve YK ($p = .000$, $u = 789.000$) sıra ortalaması puanlarının sigara içmeyen öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. PÇE puan artışı problem çözme becerisinin düşük olduğunu göstermektedir. Buna göre sigara içen öğrencilerin içmeyenlere göre problem çözme becerisi daha düşük düzeydedir.

Tablo 1: Öğrencilerin bireysel özellikleri

Özellikler		n	%
Cinsiyet	Kadın	50	43.5
	Erkek	65	56.5
Sosyoekonomik durum	Düşük	28	24.4
	Orta	81	70.4
	Yüksek	6	5.2
Anne eğitimi	Okuryazar değil	57	49.6
	Okuryazar	18	15.7
	İlköğretim	31	27.0
	Lise ve üstü	7	6.1
Baba eğitimi	Okuryazar değil	12	10.4
	Okuryazar	19	16.5
	İlköğretim	45	39.1
	Lise ve üstü	39	33.9
Sigara içme durumu	Sigara içen	38	33.0
	Sigara içmeyen	77	67.0
Madde kullanma durumu	Kullanan	14	12.2
	Kullanmayan	101	87.8
Madde kullanmaya başlama nedeni (n=14)	Keyif almak	7	50
	Kendine güveni arttırmak	2	14.3
	Popüler olmak	2	14.3
	Merak	1	7.1
	Problemlerden kaçmak	1	7.1
	Ben bağımlı olmam düşüncesi	1	7.1
Madde kullanımı hakkında eğitim alma durumu	Eğitim alan	52	45.2
	Eğitim almayan	63	54.8
Madde kullanma ile ilgili eğitim almayı isteme durumu	Eğitim almak isteyen	63	54.8
	Eğitim almak istemeyen	52	45.2

Tablo 2: Öğrencilerin sigara kullanma durumuna göre Problem Çözme Becerileri puan ortalamaları

	Sigara içme davranışı (n)	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Problem Çözme Envanteri toplam	Evet (38)	74.11	2816.00	851.000	0.000
	Hayır (77)	50.05	3854.00		
PÇG	Evet (38)	68.68	2610.00	1057.000	0.016
	Hayır (77)	52.73	4060.00		
YK	Evet (38)	75.74	2878.00	789.000	0.000
	Hayır (77)	49.25	3792.00		
KK	Evet (38)	61.55	2339.00	1328.000	0.420
	Hayır (77)	56.25	4331.00		
	Hayır (77)	50.05	2816.00		

TARTIŞMA

Öğrencilerin madde kullanıma davranışı ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada öğrencilerin %33'ünün sigara kullandığı, %12.2'sinin uyuşturucu madde kullanma deneyimi olduğu belirlenmiştir. Ülkemiz de gençler arasında yapılan çalışmalarda yarısından fazlasının sigara deneyiminin olduğu, ilköğretimde ise yaşam boyu en az bir kez tütün kullanma oranının %16 olduğu görülmektedir. Yaşam boyu en az bir kez alkol kullanımı %35-45, esrar kullanımı %4, uçucu madde kullanımı %4, ekstazi kullanımı için ise %2-2,5 oranları verilmektedir. Tütünden sonra en sık kullanılan maddeler sırasıyla alkol, uçucu maddeler ve esrardır. Sigara ve alkol dışında tüm maddeler de kullanım sıklığında bir artış söz konusudur. Bu artış ekztazi de daha da belirgindir (18). Turhan ve ark. çalışmalarında son bir ay içerisinde sigara kullandığını belirten öğrenci oranını %38.6, halen uyuşturucu madde kullanan öğrenci yüzdesini ise 1.8 olarak saptamışlardır (5). Terzi'nin çalışmasında (2009) ise katılımcıların %33.1'inin madde kullandığı belirtilmiştir (12). Koca ve Oğuzöncül çalışmalarında (2015) halen sigara içen öğrenci oranını %12.3, madde kullananların oranını ise %2.2 olarak belirlemişlerdir (19). Bu çalışmada çıkan sigara içme oranı literatüre benzerlik göstermekle birlikte uyuşturucu madde kullanma oranı yüksek düzeyde saptanmıştır. Bu çalışmanın ülkemizin doğusunda yer alan bir ilde (Bitlis) gerçekleştirildiği göz önüne alındığında madde kullanan öğrenci oranının yüksek çıkma sebebinin maddeye erişimin daha kolay olmasına, sosyokültürel ve ekonomik düzeyin batı illerden farklı olmasına bağlı olabileceği düşünülmektedir. Madde kullananların maddeye başlama nedeni olarak ilk sırada

“keyif almak” için maddeye başlamak düşüncesinin yer aldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla “kendine olan güveni arttırmak” ve “popüler olmak” için maddeye başladığını belirtenler izlemiştir. Bu sonuç bize gençlere kendilerini iyi hissettirecek aktivitelerin artırılması, kendilerini gösterebilecekleri alan yaratılması gerektiğini düşündürmektedir. Bu sonuca göre madde kullanımı için risk faktörlerinin göz önüne alınarak madde kullanma oranını düşürmeye yönelik önlemler alınması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca örneklem grubunun genişletilerek çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Literatürde madde kullanımının stresle baş etme yöntemi olarak ve stresin olumsuz etkilerini azaltıp olumlu etkilerini artırma fonksiyonu olarak görüldüğü belirtilmiştir (20). Bu çalışmada sigara içen öğrencilerin PÇE, PÇG ve YK sıra ortalaması puanlarının sigara içmeyen öğrencilere göre daha yüksek düzeyde saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle sigara içen öğrencilerin içmeyenlere göre problem çözme becerisi daha düşük düzeydedir. Thoits (1994), üstesinden gelinen ve gelinemeyen problemlerin stres ve madde kullanım düzeyini etkilediğini belirtmiştir. Özellikle aile ve iş yaşantılarında karşılaştıkları problemleri çözemeyen, problem çözme becerileri zayıf olan kişilerin, daha fazla psikolojik semptom gösterdikleri ve madde kullanma eğilimlerinin daha fazla olduğu bulunmuştur (21). Cooper ve ark. çalışmalarında (1992) kaçınan başa çıkma mekanizmasını kullanan erkeklerin daha çok alkol aldıklarını ve strese bağlı daha çok alkol aldıklarını belirlemişlerdir (22). Wagner ve arkadaşları stresle baş etmede kaçınma yöntemini kullanan adölesanların daha çok madde kullanma davranışı sergilediği, problem odaklı baş etmeye odaklananların ise daha az madde bağımlılığı gösterdiğini belirlemişlerdir (20). Hasking çalışmasında (2006) problem çözme ile alkol kullanımını negatif yönde ilişkili bulmuş ve problem çözme becerisi eğitiminin adölesanlarda alkol kullanımını azaltabileceğini belirtmiştir (23). Mezzich ve arkadaşları çalışmalarında (1995) uygun olmayan baş etme yönteminin madde kullanımıyla ilişkili olmadığını ancak madde kullanımına eşlik eden bir psikopatoloji olduğunu saptamışlardır (24). Jaffe ve Zurilla çalışmalarında etkili problem çözme becerilerinin umutsuzluk ve alkol ve marijuana kullanımı ile ilişkili olduğunu saptamışlardır (25). Ancak literatürde madde bağımlısı hastaların ilaç kullanma şiddetinin baş etme yöntemiyle ilişkili olmadığına dair sonuçlar da mevcuttur. Bunun yanı sıra baş etme yöntemlerinin madde kullanan bireylerde psikolojik iyiliği sağlayabileceği ve relapsları önlemede yararlı olabileceği belirtilmiştir (26). Problem çözme becerisi eğitimlerinin madde bağımlılığını ve relapsları önlemede kullanıldığı belirtilmiştir (27).

Sonuç olarak; sigara içen öğrencilerin içmeyenlere göre problem çözme becerisi daha düşük düzeydedir. Bu anlamda ergenlere problem çözme becerisi eğitimleri verilmesinin sigara/alkol/madde kullanımına yönelmeleri azaltabileceği düşünülmektedir. Sorunlarla etkin baş etme yöntemlerini kullanmayı öğrenen bireylerin sorunlardan kaçıp maddeye sığınmayı tercih etmeyecekleri düşünülmektedir. Madde bağımlısı olan ve olmayan bireylere verilen problem çözme becerisi eğitimlerinin madde kullanımına etkisinin incelendiği çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Kaya Y, Şahin N. Kadınlarda madde kullanımı ve hemşirenin rolü. Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi 2013; 10(1): 3-7.
2. Şahiner ŞY. Alkol ve madde bağımlılarının sosyodemografik özellikler çocukluk çağı travmaları başa çıkma yöntemleri ve kişilik özellikleri açısından karşılaştırılması. Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Uzmanlık tezi, Ankara, 2012.
3. Siyez DM, Gürçay-Gezginci E, Yüncü Z. Madde kullanım bozukluğu olan ve olmayan ergenlerin çocukluk dönemi aile yaşantılarına ilişkin algıları. Anadolu Psikiyatri Derg 2012; 13:299-305
4. Yaman ÖM. Uyuşturucu madde bağımlısı gençlerin aile içi ilişkilere yönelik görüşleri: Esenler-Bağcılar örneği. Addicta: The Turkish Journal on Addictions 2014; 1(1): 99-132.

5. Turhan E, İnandı T, Özer C, Akoğlu S. Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı şiddet ve bazı psikolojik özellikler. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi* 2011; 9(1) 33-41.
6. Anı Ö. Madde kullanan kişilerin depresyon, problem çözme becerileri ve diğer bazı değişkenler açısından karşılaştırılması. Ankara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
7. Herrick SM, Elliott TR. Social problem solving abilities and personality disorder characteristics among dual-diagnosed person in substance abuse treatment. *Journal of Clinical Psychology* 2001; 57(1), 75–92.
8. Yılmaz N. Alkol ve madde bağımlılığı: Bireysel ve toplumsal sonuçları. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
9. Ögel K. 2012. Madde kullanımı ve bağımlılığın nedenleri. <http://www.ogelk.net/Dosyadepo/etyoloji.pdf>. (Erişim tarihi: 29.07.2013)
10. Sağkal T. Alkol ve madde bağımlılarında öğrenilmiş güçlülüğün incelenmesi. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2005.
11. Yılmaz A, Can Y, Bozkurt M, Evren C. Alkol ve madde bağımlılığında remisyon ve depreşme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 2014; 6(3): 243-256.
12. Terzi CK. Ergenlerde saldırganlığın madde bağımlılığı ve diğer değişkenlerle ilişkisi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.
13. Robertson AA, Xu X, Stripling A. Adverse Events and Substance Use Among Female Adolescent Offenders: Effects of Coping and Family Support. *Substance Use & Misuse* 2010; 45: 451–472.
14. Demirbaş H, İlhan İÖ, Doğan YB. Alkol bağımlısı hastalarda bağımlılık sürecinin problem çözme yolları ile ilişkisi. *Bağımlılık Dergisi* 2004; 5(2): 8-11.
15. Eker F, Akkuş D, Kapıöz Ö. Ergenler için madde bağımlılığında korunma Öz-Yeterlik Ölçeği' nin geliştirilmesi ve psikometrik değerlendirilmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi* 2013; 4(1):7-12.
16. Taylan S. Heppner'in Problem Çözme Envanterinin Uyarılama, Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışmaları. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990.
17. Sümbüloğlu K, Sümbüloğlu V. Biyoistatistik. 12. Baskı, Ankara: Hatiboğlu Basım ve Yayım San. Tic. Ltd. Şti., 2007: 147.
18. Dilbaz N, Şengezer T. Çocuklarda ve gençlerde madde bağımlılığı için riskler. *Türkiye Klinikleri J Pediatr Sci* 2008, 4(6): 95-100.
19. Koca B, Oğuzöncül AF. İnönü Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin sigara, alkol, madde kullanımı ve madde kullanımına etki eden etmenler ve aileden aldıkları sosyal desteğin etkisi. *Kocaeli Tıp Dergisi* 2015; 4 (2): 4-13.
20. Wagner EF, Myers MG, McIninc JL. Stress-coping and temptation-coping as predictors of adolescent substance use. *Addictive Behaviors* 1999; 24 (6): 769–779.
21. Thoits P.A. Stressors and problem-solving: The individual as psychological activist. *Journal Health and Social Behaviour* 1994; 35: 143-159.
22. Cooper ML, Russell M, Skinner JB, Frone MR, Mudar P. Stress and alcohol use: Moderating effects of gender, coping and alcohol expectancies. *Journal of Abnormal Psychology* 1992; 101(1): 139-152.
23. Hasking PA. Reinforcement sensitivity, coping, disordered eating and drinking behaviour in adolescents. *Personality and Individual Differences* 2006; 40: 677–688.
24. Mezzich AC, Tarter RE, Kıriscı L, Hsieh Y, Grimm M. Coping capacity in female adolescent substance abusers. *Addictive Behaviors* 1995; 20(2): 181-187.
25. Jaffe WB, D'Zurilla TJ. Personality, Problem Solving, and Adolescent Substance Use. *Behavior Therapy* 2009; 40: 93–101.
26. Franken IHA, Hendriks V, Haffmans J, Meer CW. Coping style of substance-abuse patients: Effects of anxiety and mood disorders on coping change. *J Clin Psychol* 2001; 57(3): 299-306.
27. Paglia A, Room R. Preventing substance use problems among youth: A literature review & recommendations. ARF Research Document No. 142, 1998.